

دیوان

ملک حسین خان کلای

شاعر عارف قرن سیزدهم هجری

گرد آوری، تصحیح و ترجمه

علی اصغر ایزدی

سرشناسه: ایزدی، علی اصغر ۱۳۳۲

عنوان: دیوان ملک حسین خان کلیایی - مجموعه اشعار

نام پدید آور: ملک حسین خان کلیایی (متولد ۱۲۵۰ هـ ق / ۱۲۰۸ خورشیدی)

شناسه افزوده: علی اصغر ایزدی (۱۳۳۲) گردآورنده، مصحح و مترجم

مشخصات نشر: تهران، انتشارات ابرو باد ۱۳۹۳

مشخصات ظاهری: ۲۰۰ صفحه ۵۵۰۰۰ ریال

موضوع: شعر کردی کلیایی در قرن سیزدهم با ترجمه فارسی

کتابنامه: صفحه ۱۹۸

شابک ۹۷۸ ۶۰۰-۹۴۳۰۵-۱-۲

وضعیت فهرست نویسی: براساس اطلاعات فیپا

ردیف کتابنگ: ۱۳۹۳ ک ۸ ۴۴۳ ک / ۳۲۵۶ piR

رده بندی دهی: ۸۱۹۱۱

کتابخانه ملی: ۳۵۶۰۰۸



انتشارات ابرو باد

نام کتاب: دیوان ملک حسین خان کلیایی

گردآورنده و مصحح: علی اصغر ایزدی

ویراستار: الهه محبی

چاپ: اول ۱۳۹۳

شمارگان: ۱۰۰۰

چاپخانه و صحافی: آزاده

طرح روی جلد: شهاب

قیمت: ۵۵۰۰۰ ریال

شابک ۹۷۸-۶۰۰-۹۴۳۰۵-۱-۲

978-600-94305-1-2

ایمیل گردآورنده: izadi 32@ Gmail.com

این کتاب در سال ۱۳۹۰ به صورت ناشر مؤلف به سرمایه بنیاد فرهنگی

فیله کُری چاپ شده است.

سگفتار

در سال‌های ۱۳۵۴ تا ۱۳۵۷ که در روستاهای مناطق کلیایی و فعله‌کری (فکرکرد) مشغول تدریس به دانش‌آموزان عزیز روستایی بودم، با فکر و اندیشه پردی آشنا شدم که در سال‌های دور در این سرزمین می‌زیسته. اهل انش و فکر و خرد بوده و مسلمانی متعهد به اصل عدالت اجتماعی و برابری.

در آن سال‌ها که اکثریت مردم به اتفاق مردم بی‌سواد بوده‌اند، او اهل کتاب و مطالعه و قرآن و ادعیه و شعر و ادبیات بوده و به زبان کردی شعر می‌سروده و مردم را به دانش و خرد ترغیب و تشویق می‌کرده است.

مردم منطقه در مورد او و زندگی و رفتار و منش سخنانی می‌گفتند که برخی به اغراق، برخی به عشق و علاقه و برخی به واقعیت نزدیک بود.

۱. مناطق کلیایی و فعله‌کری هم اکنون از توابع شهرستان سنقر در استان کرمانشاه هستند.

شعرهای او را در کنار دعا‌های اسلامی و در کتاب دعا‌هایی که کاتبان آن دوره نوشته بودند دیده بودم . گهگاه نیز در مجالس روستایی افراد باسواد و بی‌سواد شعرهای او را حفظ داشتند و برایم می‌خواندند. آن روز من جز به کودکان روستا و ادبیات کودکان به چیز دیگری نمی‌اندیشیدم و لذا اشعار این مرد عارف برایم جاذبه‌ای نداشت و نتوانست فکر و ذهن مرا به خود مشغول سازد، هرچند می‌دانم این مرد بزرگ برای مردم روستاها به‌خصوص اهل دانش و خرد از نظر بی‌پار عزیز و ارجمند است .

در تمام سالها و در فاصله‌ای نزدیک در روستای «چَرَمَلَه‌ی علیا» مردی زندگی می‌کرد به نام لطف‌علی‌خان که او نیز شاعر بود، شاعری عاشق و شیفته‌ی طبیعت و ارزش‌های انسانی که به زبان فارسی و کردی به زیبایی تمجید می‌سرود. او در روستایی زندگی می‌کرد که طبیعت زیبا و شگفت‌انگیزش در روح و جان شاعر چنان تاثیری نهاده بود که او را بسیار ظریف و پنداندیش همچون لطافت هوای کوهستان «بَیروپَریشان» و زلال گواهی چَرَمَلَه‌ی «شاه‌پسند»^۱ بارآورده بود . من به این روستا رفت‌وآمد زیاد می‌کردم و فراوان

۱. چشمه‌ی «شاه‌پسند» در ارتفاعات کوه «بیر» قرار گرفته است و آبی بسیار سرد و شیرین دارد . مسیر آن از جاده‌ی سنقر به همدان و روستاهای «می‌خوران» و «ورمقان» تا چشمه‌ی «شاه‌پسند» که صدها چشمه بزرگ و کوچک در این مسیر قرار دارد و هم‌چنین مسیر روستاهای چَرَمَلَه‌ی سفلا و علیا و گردشگاه سبزه‌پوش و آبشار چَرَمَلَه علیا تا چشمه شاه‌پسند می‌تواند از جاذبه‌های گردشگری و طبیعت‌گردی برای مردم منطقه و ایران باشد .

داشتیم. در این روستا علاوه بر شعرهای لطف‌علی‌خان، اشعار ملک‌حسین‌خان را نیز می‌شنیدیم. همچنین در روستای دیگری به نام «یوسف‌جرد» با مردی آشنایی و مراوده داشتم^۱ که سوزی از عشق در کلام و دردی از رنج روزگاران در نگاهش همیشه پیدا بود. مردی تقوا، شایسته و اهل دیانت و نکته‌دان. او نیز سخنانی بسیار در مورد شخصیت، فکر، شایسته‌اندیشه‌ی ملک‌حسین‌خان بیان می‌کرد و او را می‌ستود. به هر حال مردم آن روستاها و خانواده‌های بزرگی که با آنها در ارتباط بودم هرگز شایسته‌ی لطف‌علی‌خان را برایم نمی‌خواندند در کنار آن شعرهایی نیز که ملک‌حسین‌خان کلیایی خوانده می‌شد و سپس تعریف‌ها و تمجیدهای فرمان‌روایان، قضاوت‌ها، از کارها و شخصیت او بیان می‌شد و همگی در برابر نام و شهرت و فکر و شخصیت این مرد بزرگ تواضع می‌نمودند و برای او احترام و شکر و برای شخصیت اجتماعی‌اش جایگاهی بسیار والا قائل بودند.

آن سال‌ها در روستاهای کلیایی و دهکده‌های مردان بزرگی زندگی می‌کردند که از درک اجتماعی و سیاسی و فرهنگی بالایی برخوردار بودند. از میان این مردم، چه آنان که فکر و فرهنگ و اندیشه‌های مذهبی داشتند و چه آنان که مذهبی نمی‌انگاشتند.

۱. حاج علی‌محمدخان حشمتی که خود اهل شعر و شاعری بود و طبعی بلند و دستی بخشنده داشت. به بخش اعلام مراجعه شود.

همگی از عوام و خواص، شخصیت والای ملک حسین خان را می‌ستودند و او را یکی از ارکان و بزرگان فکر و فرهنگ قوم کرد و فعله‌گری می‌دانستند.

من در سال‌هایی که از ادبیات کودکان به دور بودم به مطالعه و تحقیق میدانی در مورد احوال و آثار شخصیت‌های برجسته‌ی منطقه پژوهش می‌کردم. حاصل این پژوهش جمع‌آوری اشعار امیری سنقری، محمد رضا قطب سنقری، میرزا شفیع کلیایی، ملک حسین خان کلیایی، ابوالحسن خان صحرایی، ملاپریشان دینوری و زندگی‌نامه شخصیت‌های علمی، فرهنگی، سیاسی و دینی این منطقه و هم چنین تاریخ و جغرافیای این مرز و بوم بود. نیز پرسشنامه‌هایی را تا سال ۱۳۷۰ از شخصیت‌های علمی، هنری، علمی، سیاسی و علمای بزرگ این منطقه در گذشتگان حال تکمیل نمودم و حتّا اطلاعات جغرافیای طبیعی، انسانی و اقتصادی یک روستاها را گرد آوردم که امیدوارم بتوانم آن‌ها را در مجموعه‌ای به چاپ برسانم.

اشعار امیری سنقری، ملاپریشان سنقری، ملک حسین خان و ... را که در مجموعه‌های جداگانه ای گردآوری، تدوین و تصحیح شده‌اند بنابه علل و مشکلاتی که پیش آمد امکان چاپ حاصل نشد. تا اینکه دیوان

۱. آقای امیری تمام اشعار خود را از طریق لطف اله مظفری در اختیار این‌جانب قرار می‌داد و بنده هم پس از بازنویسی، آن‌ها را برای چاپ آماده می‌کردم. به قسمت اعلام مراجعه شود.

اشعار قطب سنقری با عنوان دیوان انتظام در اسفند ماه ۱۳۸۸ به چاپ رسید.

در اردیبهشت ماه ۸۹ در نمایشگاه کتاب تهران دیوان شعری را با عنوان شرح دیوان ملاپریشان در یکی از غرفه های کتاب مشاهده کردم و در همان جا آن را ورق زدم با کمال تعجب دیدم که این کتاب نه تنها در کتابخانه ملاپریشان نیست و شرح و تفسیری که بر آن نوشته شده نابجاست؛ بلکه نوعی سرقت ادبی از فکر و فرهنگ و ادبیات یک منطقه است. در این کتاب بیشتر اشعار ملک حسین خان کلیایی به نام ملاپریشان به چاپ رسیده است.

اگرچه گسترش و گسترش آن آقای اسفندیار غضنفری زحمت زیادی در مورد مسائل حقوقی و مراحل ملوک و سلسله های متصوفه و ... شرح و تفسیر مربوط به سبک کشیده اند، اما ایشان نیز همان اشتباهاتی را که کاتبان اولیه دیوان داشته اند تکرار کرده و بی هیچ تحقیقی نسبت به ارتباط درست قسمت های مختلف دیوان، سبک خاص شعرها، بار فکری و فرهنگی قسمت های مختلف اشعار و روش های خاص آن ها و همچنین ارتباط معنایی آن ها، آن ها را همان گونه که کاتبان اولیه نوشته اند؛ آورده است. این سبک را ب آن داشت که نسبت به انتشار دیوان ملک حسین خان کلیایی در سال ۱۳۸۸ پیش جمع آوری شده بود) اقدام کنم. لذا برای اطمینان خاطر بیشتر مجدداً به منطقه ای فعله کوی آمده و تحقیق و پژوهش بیشتری برای به دست آوردن نسخه های خطی قدیمی تر انجام دادم و پنج نسخه ی

خطی دیگر از این دیوان را یافتیم که هریک نواقصی داشت. دیوان اشعاری را هم که قبلاً به وسیله مرحوم شیخ علی اکبر برهانی اسدآبادی چاپ شده بود تهیه کرده بودم. همه‌ی این دیوان‌ها را با یکدیگر مقایسه و تطبیق نمودم و مصاحبه‌هایی نیز با نوادگان و نبیرگان مرحوم ملک حسین خان که هم‌اکنون در قید حیات هستند و در شهرهای سنقر، ورامین، باقرآباد، همدان، کرمانشاه و تهران و همچنین در سیاحت مختلف فعله‌گری و کلیایی زندگی می‌کنند انجام دادم. دو مصاحبه‌هایی با آقای حاج محمدعلی برهانی فرزند مرحوم شیخ علی اکبر برهانی اسدآبادی در تهران و همدان و مصاحبه‌ای با آقای حاج عبدالمجید سیاح مدیر محترم انتشارات اسلام در مورد چاپ کتاب دیوان اسعلا ملک حسین خان انجام دادم تا این اثر به صورت مستندتر و معتبرتر در اختیار خوانندگان محترم قرار گیرد.

متأسفانه تاکنون در مورد ملک حسین خان و زندگی‌نامه ایشان نوشته‌ی مستندی چاپ نشده است. نمایندگان و وابستگان و مردم کلیایی و فعله‌گری نیز که دیوان می‌بینند بزرگ‌مرد را در اختیار داشته‌اند اقدامی برای چاپ آن نکرده‌اند و لذا اسعلا دیوان منطقه هیچ گونه شناختی نسبت به او و زندگی و فکر و فرهنگ و اندیشه‌های ایشان ندارند. لذا این‌جانب آنچه را که پس از تحقیقات در دیوان از بازماندگان آن مرحوم، که هم‌اکنون برخی از آن‌ها نیز در سیاحت و سیاحت‌های بین ۸۵ تا ۹۳ سالگی هستند به دست آورده‌ام، در اختیار خوانندگان محترم قرار می‌دهم در کتاب‌هایی هم که از ملک حسین خان یاد شده و

یا به صورت تذکره، زندگی‌نامه‌ی مختصری از ایشان نقل شده است. اشتباهاتی پیش آمده که نشان دهنده‌ی کم‌توجهی نویسندگان آن‌ها به این شخصیت فرهنگی است. به این منظور و به‌خاطر کسب اطلاعات درست از زندگی ایشان لازم می‌دانم که توجه خوانندگان محترم را به مواردی چند جلب نمایم.

۱. ملک حسین خان کلیایی فرزند شیرخان و نواده‌ی حسن‌علی بگ معرب به سیه‌کلاو یا هلاکوخان و نبیره‌ی آشورخان از شاعران و عارفان قرن سیزدهم در اواخر حکومت فتح‌علی‌شاه قاجار در سال ۱۲۵۰ هجری قمری (۱۸۶۴ خورشیدی) در روستای «گدارپهن» منطقه‌ی فعله‌کری مرند در پس از گذراندن مراحل کودکی تحصیلات اولیه‌ی خود را در مکتب‌خانه‌های قدیمی روستاهای «گدارپهن»، «آفرینج» و «هزارسی‌یا» آغاز کرد و سپس در اوایل سلطنت ناصرالدین شاه تحصیلات خود را در همدان و خراسان ادامه داد.^۱ او علاوه بر زبان کردی و فارسی به زبان عربی و شرح و تفسیر قرآن نیز کاملاً تسلط می‌یابد و با حوزه‌ی علمیه‌ی نجف از تباطؤ بوده و هرازگاهی یکی از روحانیون نجف را برای مباحثه و کسب اطلاعات فقهی و قرآنی به روستای گدارپهن دعوت می‌کرده است.

تحصیلات علوم اسلامی ملک حسین خان به‌حدی می‌رسید که از علمای بزرگ حوزه‌ی نجف اجازه‌ی رسیدگی به امور شرعی و قضایی

۱. سنقر نامه . یمن الدوله

می‌گیرد و در کنار رسیدگی به امور شرعی مردم و قضاوت در هنگام پیش آمدن اختلاف‌ها، هم‌زمان فرماندهی سواره‌ی ایل فعله‌گری را نیز به عهده داشته است.

ملک حسین خان انسانی ادیب و اهل ذوق بوده و اشعار کردی می‌سروده است، اما نظر به اینکه انسانی اهل دیانت و متشرع بوده شعر او در خدمت عقیده و اندیشه‌های مذهبی اوست. آنچه از اشعار ایشان باقی مانده و در میان اقوام فعله‌گری و کلیایی مشهور خاص و عام است دیوانی است کوچکی با ۵۴۴ بیت می‌باشد که بیشتر این اشعار به حفظ و سینه به سینه به دیگران رسیده است.

اکثر کاتبان اشعار را در کنار آیات قرآن و ادعیه‌ی اسلامی نوشته‌اند. برخی از آن‌ها معتقدند که ایشان در شعر «مجرم» تخلص می‌کرده است.

در شعر او علاوه بر نمایش حرارت حق، ارادت خالصانه‌ی او به خاندان پیامبر، مولای متقیان و حضرت حسین (ع) به‌خوبی مشاهده می‌شود.

ملک حسین خان چهار همسر و هجده فرزند داشته، دوازده پسر و شش دختر. چهار دختر او در منطقه‌ی کلیایی و فعله‌گری در روستاهای «گردکانه‌علیا»، «منطقه‌ی پارسینه (فارسینج)» و «ارمله‌ی علیا» و «آق‌بلاغ» ازدواج می‌کنند و دو دختر ایشان در منطقه‌ی ایلی از استان همدان. متأسفانه نام دختران ایشان برای اینجانب مشخص

نگردید، اما نام دوازده پسر او از طریق نوادگان و نبیرگان ایشان مشخص شد که در صفحات بعد خواهد آمد.

در چند سفر که برای تحقیقات به منطقه‌ی همدان رفته بودم اطلاع یافتم که یکی از علمای بزرگ همدان به نام آیت‌الله شیخ‌الاسلام همدانی که عالمی عابد و متشرع بوده از نوادگان دختری ملک حسین خان است. آقای حاج محمدعلی برهانی نقل می‌کرد که شیخ‌الاسلام از علمای بزرگ همدان بود. بنده در مجلسی حضور داشتم که پس از نماز ایستادن سرش آقا ضیاءالدین، سجاده‌ی نماز شیخ الاسلام را به عرض تقدیم به مرحوم آیت‌الله آخوند ملاعلی همدانی هدیه داد. آقای برهانی افزودند من از ایشان در هنگام سخنرانی در روی منبر شنیدم که می‌گفت: من استخار می‌کنم که از نوادگان ملک حسین خان گدارپه‌نی هستم.

همچنین در منطقه‌ی همدان یکی از سیاستمداران بزرگ کشور و اهل استان همدان را نیز از نوادگان دختری ملک حسین خان معرفی می‌کردند، اما چون این موضوع برای بنده به نفعی نرسید از ذکر آن خودداری می‌کنم.

آقای حاج محمدعلی برهانی که خود متولد ۱۲۹۶ خورشیدی است و هم‌اکنون نود و سه سال از عمرشان می‌گذرد در مورد تاریخ چاپ کتاب دیوان شعر ملک حسین خان فرمود: «پدرم پس از بازگشت از سفر حج یعنی در سال ۱۳۳۸ خورشیدی اقدام به چاپ دیوان کردند زیرا به ایشان و اشعار او علاقه‌ی فراوان داشتند.»